

BÀI 12

KHÚC HÁT RU NHỮNG EM BÉ LỚN TRÊN LƯNG MẸ

ĐỌC – HIỂU VĂN BẢN

I – MỤC TIÊU CẦN ĐẠT

Giúp HS cảm nhận được :

– Tình yêu thương con và ước vọng của người mẹ dân tộc Tà-ôi trong cuộc kháng chiến chống Mĩ cứu nước, từ đó phần nào hiểu được lòng yêu quê hương, đất nước và khát vọng tự do của nhân dân ta trong thời kì lịch sử này.

– Giọng điệu thơ thiết tha, ngọt ngào của Nguyễn Khoa Điềm qua những khúc ru cùng bố cục đặc sắc của bài thơ.

II – NHỮNG ĐIỀU CẦN LƯU Ý

1. Để giúp HS hiểu đúng, hiểu sâu văn bản, phân tích được hình ảnh người mẹ và tình cảm, ước mong trong những lời ru, GV cần khơi gợi được không khí lịch sử trên đất nước ta thời kì kháng chiến chống Mĩ, đời sống gian khổ, anh hùng của nhân dân ta ở các vùng chiến khu. Việc này nên làm ngay ở phần giới thiệu bài và trong quá trình tìm hiểu bài thơ sẽ tiếp tục gợi lại. *Khúc hát ru những em bé lớn trên lưng mẹ* ra đời giữa những năm tháng quyết liệt của cuộc kháng chiến chống Mĩ cứu nước trên cả hai miền Nam, Bắc. Thời kì này, cuộc sống của cán bộ, nhân dân ta trên các chiến khu (phần lớn là những miền rừng núi) rất gian nan, thiếu thốn. Cán bộ, nhân dân ta vừa bám rẫy, bám đất tăng gia sản xuất vừa sẵn sàng chiến đấu bảo vệ căn cứ.

2. Trong quá trình hướng dẫn HS tìm hiểu văn bản, cần giúp các em thấy được trong từng đoạn có mối liên hệ chặt chẽ, tự nhiên giữa tình cảm, khát vọng của người mẹ ở lời ru trực tiếp (bốn câu) với hoàn cảnh, công việc của người mẹ trước đó. Mặt khác, còn có sự phát triển ngày càng cao, càng lớn rộng của tình cảm, khát vọng ở người mẹ qua ba khúc ru. Nhận ra sự phát triển này, HS mới thấm thía tình thương yêu con, ước mong thiết tha của người mẹ gắn với tình yêu quê hương, đất nước, với khát vọng tự do trong cuộc kháng chiến bền bỉ, anh dũng của dân tộc.

III – TIẾN TRÌNH TỔ CHỨC CÁC HOẠT ĐỘNG DẠY – HỌC

Hoạt động 1. Giới thiệu bài.

– Hướng dẫn HS đọc chú thích (★) để nắm được vài nét cơ bản về nhà thơ Nguyễn Khoa Điềm.

– Giới thiệu đề tài của bài thơ, khơi gợi không khí lịch sử trên đất nước ta thời bấy giờ để HS có tâm thế phù hợp trước khi bước vào đọc, tìm hiểu văn bản (có thể dựa vào phần *Những điều cần lưu ý ở trên*).

Hoạt động 2. Hướng dẫn đọc – hiểu văn bản.

1. Đọc và tìm hiểu bố cục của bài thơ.

Bài thơ được chia làm ba khúc, mỗi khúc có hai khổ. Từng khúc đều mở đầu bằng hai câu : "Em cu Tai... đừng rời lưng mẹ" và kết thúc bằng lời ru trực tiếp của người mẹ : "Ngủ ngoan a-kay ơi..." (bốn câu). Ở từng lời ru trực tiếp này, nhịp thơ lại được ngắt đều đặn ở giữa dòng. Cách lặp đi lặp lại, cách ngắt nhịp như thế đã tạo nên âm điệu dịu dặt, vắn vưng của lời ru. Giọng điệu trữ tình đã thể hiện một cách đặc sắc tình cảm thiết tha, triu mến của người mẹ. GV cần hướng dẫn cho HS nhận ra điệu hát ru vừa có sự lặp lại vừa phát triển qua ba khúc của bài thơ.

2. Phân tích hình ảnh người mẹ Tà-ôi trong bài thơ.

Hình ảnh người mẹ được gắn với hoàn cảnh, công việc cụ thể qua từng đoạn thơ :

– Mẹ già gạo góp phần nuôi bộ đội kháng chiến. Diễn tả công việc vất vả này của người mẹ, Nguyễn Khoa Điềm viết nên những câu thơ giàu sức gợi cảm :

Nhịp chày nghiêng giấc ngủ em nghiêng

Mồ hôi mẹ rơi má em nóng hổi

Vai mẹ gầy nháp nhô làm gối...

– "Mẹ đang tĩa bắp trên núi Ka-lui" nghĩa là đang làm công việc lao động sản xuất của người dân ở chiến khu. Sự chịu đựng gian khổ của người mẹ giữa rừng núi mênh mông, heo hút được nhà thơ thể hiện một phần qua hình ảnh : "Lưng núi thì to mà lưng mẹ nhỏ".

– "Mẹ đang chuyển lán, mẹ đi đập rừng", "Mẹ địu em đi để giành trận cuối" : Mẹ cùng các anh trai, chị gái tham gia chiến đấu bảo vệ căn cứ, di chuyển lực lượng để kháng chiến lâu dài với tinh thần quyết tâm, với lòng tin vào thắng lợi.

Từ ba đoạn thơ, lần lượt hiện lên những công việc cùng tấm lòng của người mẹ trên chiến khu kháng chiến gian khổ. Người mẹ ấy bền bỉ, quyết tâm trong công việc

lao động, kháng chiến thường ngày. Người mẹ ấy thấm thiết yêu con và cũng nặng tình thương buôn làng, quê hương, bộ đội, khát khao đất nước được độc lập tự do.

3. Tìm hiểu mối liên hệ giữa công việc người mẹ đang làm với tình cảm, ước mong của mẹ qua các khúc ru.

Khi HS đã hiểu hoàn cảnh, công việc cụ thể của người mẹ ở từng đoạn thơ, GV yêu cầu các em đọc kĩ các lời ru trực tiếp (4 dòng cuối mỗi đoạn) để nhận xét về mối liên hệ giữa tình cảm, ước mong trong các lời ru này với hoàn cảnh, công việc trước đó.

Mối liên hệ này thật tự nhiên và chặt chẽ. Vì đang già gạo nuôi bộ đội nên mẹ ước "Con mơ cho mẹ hạt gạo trắng ngần – Mai sau con lớn vung chày lún sân". Vì đang tĩa bắp trên núi nên mẹ ước "Con mơ cho mẹ hạt bắp lên đều – Mai sau con lớn phát mười Ka-lui". Vì đang đợi con đi để "giành trận cuối" nên mẹ ước "Con mơ cho mẹ được thấy Bác Hồ – Mai sau con lớn làm người Tự do". (Lúc ấy, mơ được thấy Bác Hồ nghĩa là mơ nước nhà thống nhất, Bắc Nam sum họp). Cần chú ý là Nguyễn Khoa Điềm không để người mẹ trực tiếp nói mẹ mơ, mẹ ước điều này, điều kia. Với cụm từ "Con mơ cho mẹ...", người mẹ đã gửi trọn niềm mong mỏi vào giấc mơ của đứa con. Mẹ mong con mình ngủ ngoan và có những giấc mơ đẹp. Cũng với cụm từ này, giọng điệu của lời ru càng thêm thiết tha, tin tưởng. Câu cuối của các khúc ru vừa là nỗi ước mong vừa là niềm tin tưởng, tự hào của người mẹ.

GV có thể nhận việc phân tích nội dung này, gợi ý để HS cảm nhận sâu thêm tình cảm của người mẹ đối với con ở hai câu thơ: "Mặt trời của bắp thì nằm trên đồi – Mặt trời của mẹ, em nằm trên lưng". Hình ảnh mặt trời ở câu thơ sau đã được chuyển nghĩa, được tượng trưng hoá. Con là mặt trời của mẹ. Con là nguồn hạnh phúc ấm áp vừa gần gũi vừa thiêng liêng của đời mẹ. Chính con đã góp phần sưởi ấm lòng tin yêu, ý chí của mẹ trong cuộc sống. Mặt trời con cứ trẻ trung, cứ ngày một rực rỡ trên thế gian này.

4. Phân tích sự phát triển của tình cảm, ước vọng ở người mẹ qua ba khúc ru, từ đó thấy được ước mong, ý chí của nhân dân ta trong cuộc kháng chiến chống Mĩ.

Ở đoạn 1, đoạn 2, tình thương con của người mẹ gắn với tình thương bộ đội, tình thương buôn làng, quê hương gian khổ. Bởi vậy, mẹ ước mong có nhiều hạt gạo trắng ngần, hạt bắp lên đều, ước mong con mau chóng lớn khôn để trở thành chàng trai cường tráng, mạnh mẽ trong lao động sản xuất. Ở đoạn 3, tình thương con của người mẹ lại gắn với tình yêu đất nước đang anh dũng kháng chiến. Bởi vậy, mẹ mong ước con trở thành người lính chiến đấu vì

nền độc lập tự do thiêng liêng, mong ước con được làm người dân của một đất nước hoà bình. Như thế, qua ba khúc ru, tình cảm, khát vọng của người mẹ ngày càng lớn rộng, ngày càng hoà cùng công cuộc kháng chiến gian khổ, anh dũng của quê hương, đất nước. GV cần giúp HS thấy rõ trình tự bố cục đặc sắc của bài thơ.

Từ hình ảnh, tấm lòng người mẹ Tà-ôi, Nguyễn Khoa Điềm đã thể hiện tình yêu quê hương, đất nước thiết tha, ý chí chiến đấu cho độc lập tự do và khát vọng thống nhất nước nhà của nhân dân ta trong thời kì kháng chiến chống Mĩ.

Hoạt động 3. Tổng kết.

Yêu cầu HS từ những nội dung đã tìm hiểu ở trên, dựa vào phần *Ghi nhớ* trong SGK, phát biểu tổng kết lại những nội dung nổi bật và đặc sắc nghệ thuật của bài thơ.

Hoạt động 4. Hướng dẫn luyện tập.

GV gợi ý cho HS nhận xét về ý nghĩa của yếu tố miêu tả trong bài thơ : Yếu tố miêu tả này giúp bạn đọc hiểu rõ thêm cuộc sống gian khổ, sự bền bỉ, dẻo dai (vừa sản xuất nuôi quân, vừa tham gia chiến đấu) của nhân dân ta ở chiến khu Trĩ – Thiên thời chống Mĩ.